

**ΟΜΙΛΙΑ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

ΣΤΟ ΕΚΕΜ

ΜΕ ΘΕΜΑ:

«Ευρωπαϊκό Σύνταγμα: Ρόλος Σημασία, Περιεχόμενο»

Ρόλος και Σημασία του Ευρωπαϊκού Συντάγματος

Ευχαριστώ πάρα πολύ κ. Ιωακειμίδη για την πρόσκληση, σας συγχαίρω για την πρωτοβουλία, λαμβάνω πλήρως υπόψη μου τα όσα ειπώθηκαν ήδη και από τον κ. Παρασκευά Αυγερινό και από τον συνάδελφο Γιώργο Παπαδημητρίου και από την κα Γιαννάκου και θα διατυπώσω κάποιες παρατηρήσεις, περισσότερο αξιωματικά και λιγότερο αναλυτικά, για να αφήσω αρκετά περιθώρια στη συζήτηση και την αμφισβήτηση αυτών που θα ακουστούν.

Η πρώτη μου παρατήρηση αφορά τα πολιτικά συμφραζόμενα της συζήτησης για το μέλλον της Ευρώπης και για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Η συζήτηση διεξάγεται μέσα σ' ένα πλαίσιο αναφοράς το οποίο είναι προφανές και το οποίο επικαθορίζει τη θεσμική συζήτηση. Επιλέγω τέσσερα κυρίως στοιχεία τα οποία θεωρώ κρίσιμα.

Το πρώτο είναι η παράλληλη συζήτηση που διεξάγεται για την ανταγωνιστική θέση της Ευρώπης μέσα σε μια παγκοσμιοποιημένη νέα οικονομία. Η Ευρώπη δεν έχει ακόμη διαμορφώσει και δεν έχει επιβάλλει στην πράξη ένα ευρωπαϊκό μεταβιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης. Γνωρίζει όμως πάρα πολύ καλά ότι το βιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης στην Ευρώπη, που ευδοκίμησε επί δεκαετίες ολόκληρες, βάδισε παράλληλα με ένα πολιτικό μοντέλο ανάπτυξης, με αυτό που λέγεται αντιπροσωπευτική δημοκρατία και με ένα κοινωνικό μοντέλο ανάπτυξης που συμπυκνώνεται σε αυτό που ονομάζεται κυρίως ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος.

Το μεγάλο στοίχημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την έννοια μιας οικονομικής οντότητας, πριν από οτιδήποτε άλλο, είναι να διαμορφώσει ένα εξίσου ανταγωνιστικό μεταβιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης, διατηρώντας την πολιτική και κοινωνική της ποιότητα, ως συγκριτικό πλεονέκτημα. Γιατί αν πρόκειται να αναζητήσει συγκριτικά πλεονεκτήματα που θέτουν εν αμφιβόλω ή υπονομεύουν το πολιτικό και κοινωνικό κεκτημένο της Ευρώπης, θα προσκρούσει τις αντιρρήσεις των ευρωπαϊκών λαών, θα προκαλέσει συνεπώς μια πολύ μεγάλη κρίση νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Αυτό είναι το πρώτο πολύ σημαντικό πολιτικό συμφραζόμενο της συζήτησης.

Το δεύτερο αφορά την γεωπολιτική αυτοσυνειδησία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παύει να παίζει έναν κατά κυριολεξία παγκόσμιο ρόλο, ωθείται προς ένα περιφερειακό ρόλο, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 αυτό είναι εμφανέστερο. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία στη Μέση Ανατολή, με αγένεια και προκλητικότητα από την Κυβέρνηση Σαρόν, ο τρόπος διαδικαστικής αντιμετώπισης, συγκρινόμενος με τον τρόπο με τον οποίο έγινε δεκτός ο Κόλιν Πάουελ λίγες ημέρες αργότερα, δίνει νομίζω ένα μέτρο αυτού που λέω, ένα δείγμα του τι σημαίνει κρίση γεωπολιτικής αυτοσυνειδησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το τρίτο σημείο είναι η αμιγώς πολιτική και ιδεολογική κρίση της Ευρώπης, δηλαδή η κρίση ιδεολογικής αυτοσυνειδησίας των ευρωπαϊκών πολιτικών δυνάμεων. Δεν αναφέρομαι μόνο στο χτεσινό φαινόμενο του Λεπέν και σε αυτή την τόσο έκδηλη γαλλική πολιτική κρίση. Μπορώ να δώσω πολλά άλλα παραδείγματα και σας θυμίζω ένα γαλλικό, παλαιότερο, το οποίο είναι κρισιμότερο: Το οριακό αποτέλεσμα του γαλλικού δημοψηφίσματος για την κύρωση της Συνθήκης του Μάαστριχ. Αυτό που εκπροσώπησαν κοινωνικά και πολιτικά ο Πασκουά και ο Σενγκέν τότε είναι -ως κοινωνική δυναμική- πολύ μεγαλύτερο πρόβλημα από αυτό που εκπροσωπεί τώρα ο Λεπέν. Άρα είναι ένα πρόβλημα με χρονική διάρκεια και πολύ μεγάλο βάθος.

Το τέταρτο πολύ σημαντικό κατά τη γνώμη μου σημείο που εντάσσεται

μέσα στα συμφραζόμενα της συζήτησης για το Σύνταγμα και το μέλλον της Ευρώπης, είναι αυτό που θα ονόμαζα «πολιτική και ιδεολογική ταυτότητα» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Έχει ταυτότητα το πράγμα αυτό; Σημαίνει κάτι; Έστω μια ευρύχωρη, μια πλατιά και εν μέρει αντιφατική ταυτότητα; Η ταυτότητα αυτή είναι πολιτικά νομιμοποιημένη;

Αυτό που είπε η κα Γιαννάκου προηγουμένως είναι χαρακτηριστικό. Πώς προέκυψαν οι δείκτες του Μάαστριχ; Ποιον συσχετισμό δυνάμεων αποτύπωναν τότε οι δείκτες μακροοικονομικής ισορροπίας και σταθερότητας; Γιατί έτρεχαν εναγωνίως οι Ευρωπαίοι ηγέτες να προσθέσουν τα στοιχεία της κοινωνικής Ευρώπης σε μεταγενέστερες συναντήσεις κορυφής, συνεδριάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου;

Υπάρχει ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα πολιτικής και ιδεολογικής ευκρίνειας, που βέβαια οφείλεται και στο γεγονός ότι δεν υπάρχει μια θεσμική καθαρότητα μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Άρα η συζήτηση για το Σύνταγμα δεν θα θέσει μόνο το ζήτημα των ιδίων πόρων, το ζήτημα του κοινοτικού προϋπολογισμού, το ζήτημα της αναθεώρησης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής εν όψει της ένταξης των νέων μελών και ιδίως της Πολωνίας. Δεν θα θέσει μόνο το ζήτημα της διεύρυνσης και του ρόλου των μικρών κρατών. Θα θέσει πολύ μεγαλύτερα ζητήματα και καθώς η συζήτηση αυτή τυποποιείται και οργανώνεται με συνταγματικούς και πολιτειολογικούς όρους, καθιστά τα ερωτήματα αυτά ευκρινή και απόλυτα.

Άρα η πρώτη εισφορά της συζήτησης για το μέλλον της Ευρώπης με την έννοια του συνταγματικού της μέλλοντος, είναι το γεγονός πως τα ερωτήματα τα ίδια τίθενται με πολύ ανάγλυφο και πειστικό τρόπο. Αυτό είναι ήδη ένα πολύ σημαντικό κεκτημένο της συζήτησης.

Το δεύτερο κατά τη γνώμη μου πολύ σοβαρό σημείο, πέρα από τα πολιτικά συμφραζόμενα, είναι η ιδεολογική και πολιτική σημασία της συζήτησης όχι για την ουσία αυτού που λέγεται Σύνταγμα, αλλά για τη μορφή Σύνταγμα. Υπάρχει μια πολύ ενδιαφέρουσα επικαιρότητα της μορφής «Σύνταγμα» στην Ευρώπη. Η συζήτηση για την αναθεώρηση του ελληνικού Συντάγματος, η θέσπιση του Χάρτη των Θεμελιωδών

Δικαιωμάτων, η αλυσιτελής συζήτηση για την αναθεώρηση του ιταλικού Συντάγματος, το γεγονός ότι όλα τα υπονήφια προς ένταξη κράτη είχαν περάσει προσφάτως μέσα από μία διαδικασία συντακτική ή αναθεωρητική, δείχνει ότι η συζήτηση γι' αυτό που λέγεται Σύνταγμα, συντακτική εξουσία, αναθεωρητική λειτουργία, μορφή Σύνταγμα είναι άκρως επίκαιρη.

Τι όμως είναι πιο συγκεκριμένα επίκαιρο; Είναι επίκαιρο ένα φαινόμενο διπλό που το έχω ονομάσει κι άλλη φορά σε παρόμοιες συνάξεις «ταυτόχρονη τάση συνταγματοποίησης του διεθνούς δικαίου», η οποία είναι προφανής ιδίως στο κεφάλαιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα θέματα της κλασικής ύλης του συνταγματικού δικαίου είναι και θέματα της ύλης του διεθνούς δικαίου και άρα των διαδικασιών του διεθνούς δικαίου, άρα των διεθνών διασκέψεων, άρα διεκυβερνητικών διαδικασιών.

Από την άλλη μεριά έχουμε μια τάση διεθνοποίησης του Συντάγματος. Συνταγματοποίηση του διεθνούς δικαίου και διεθνοποίηση του Συντάγματος είναι δύο παράλληλες διαδικασίες, οι οποίες μας εκτίθενται με αφορμή τη συζήτηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα με έναν πιο έκδηλο, αλλά όχι και πολύ πρωτότυπο τρόπο.

Για παράδειγμα δεν είναι το ευρωπαϊκό Σύνταγμα το μόνο Σύνταγμα που μπορεί να προκύψει –αν προκύψει– μέσα από μία διεθνή διάσκεψη. Το Σύνταγμα της Κύπρου έχει προκύψει μέσα από μια διεθνή διάσκεψη. Το Σύνταγμα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, το Σύνταγμα της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Όλα αυτά προκύπτουν μέσα από τέτοιες διεθνείς διασκέψεις και αποτυπώνουν ένα διεθνή συσχετισμό δυνάμεων. Ο θεμελιώδης νόμος της Βόννης που είναι το Σύνταγμα των ηττημένων, ήταν Σύνταγμα που προέκυψε μέσα από έναν σαφέστατο διεθνή συσχετισμό δυνάμεων, ενσωματωμένο στις διατάξεις και το προοίμιο του θεμελιώδους νόμου. Άρα δεν υπάρχει τίποτα καινούργιο. Είναι συνήθης διαδικασία η παραγωγή Συντάγματος ως προϊόντος ενός διεθνούς συσχετισμού δυνάμεων.

Θα δούμε τώρα ποιο είναι το νέο στοιχείο το οποίο τίθεται με τη μορφή

αυτή, με τη διαδικασία του ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Το νέο στοιχείο το οποίο είναι όμως κατά τη γνώμη μου κι αυτό παλιό -απλώς ίσως πρέπει να το συζητήσουμε με πιο επιθετικό τρόπο- είναι ότι το Σύνταγμα, το οποίο παραπέμπει σε μια δέσμη βασικών εννοιών -στην έννοια του κράτους, στην έννοια της κυριαρχίας, στην έννοια της δημοκρατίας, στην έννοια του κράτους δικαίου και στην έννοια του κοινωνικού κράτους- τείνει να αποχωριστεί από ορισμένες από τις έννοιές του αυτές. Τείνει να αποχωριστεί ή έχει αποχωριστεί από την έννοια της κυριαρχίας με την κλασική έννοια της εξωτερικής κυριαρχίας. Αυτό είναι ένα πολύ παλιό φαινόμενο. Και βεβαίως τώρα τείνει να αποχωριστεί και από την κλασική έννοια του κράτους.

Άρα η συζήτηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα, μας φέρνει κατά βάθος αντιμέτωπους με τα θεμελιώδη ζητήματα της φύσης του σύγχρονου εθνικού κράτους και της φύσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είναι ζητήματα βεβαίως πολιτειολογικά, αλλά πρωτίστως πολιτικά. Κάθε συζήτηση για Σύνταγμα και κάθε συντακτική διαδικασία είναι εν τέλει μια εκδήλωση πολιτικού βολонταρισμού, είναι εκδήλωση ενός συσχετισμού πολιτικών δυνάμεων που μορφοποιείται νομικά και αυτό φαίνεται σε κάθε περίπτωση, φαίνεται και στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η τρίτη μου παρατήρηση θέλει να αποδραματοποιήσει την καινοτομία του ζητήματος που συζητούμε. Ευρωπαϊκό Σύνταγμα υπάρχει με τη μορφή ενός διάχυτου, διάσπαρτου, μη ενιαίου και μη κωδικοποιημένου ευρωπαϊκού Συντάγματος. Φυσικά όταν συζητούμε για Σύνταγμα στην αρχή του 21^{ου} αιώνα, εννοούμε μια σύνθετη τυπική και ώριμη έννοια του Συντάγματος, εννοούμε δηλαδή ένα Σύνταγμα το οποίο είναι τυπικό Σύνταγμα, γραπτό, αυστηρό, ενιαίο, κωδικοποιημένο Σύνταγμα. Τέτοιο Σύνταγμα δεν έχει η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αλλά Σύνταγμα με την έννοια ενός συστήματος κανόνων που διέπουν τη συγκρότηση και την άσκηση της ενωσιακής εξουσίας -για να δώσω ένα πρόχειρο ορισμό- βεβαίως και έχουμε. Έχουμε και με τη μορφή γενικών αρχών και με τη μορφή κοινών παραδόσεων, δηλαδή με τη μορφή και γραπτού και αγράφου Συντάγματος. Έχουμε και με την έννοια

του συνταγματικού πολιτισμού και με την έννοια της συνταγματικής ιδεολογίας και με την έννοια των επιμέρους ρυθμίσεων.

Άρα το ζητούμενο δεν είναι το αν θα αποκτήσει η Ευρώπη Σύνταγμα, αλλά το αν θα μεταβεί από ένα διάσπαρτο, διάχυτο, μη κωδικοποιημένο Σύνταγμα που δεν έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά, σ' ένα Σύνταγμα με τυπικότερα χαρακτηριστικά. Άρα τα πράγματα είναι πολύ απλούστερα υπό την έννοια αυτή. Είναι πολύ απλούστερα από πλευράς περιεχομένου, είναι πολύ δυσκολότερα -όπως ορθώς είπε ο κ. Γιώργος Παπαδημητρίου- από πλευράς διαδικασίας. Αλλά δεν υπάρχει διαχωρισμός στο σύγχρονο κράτος δικαίου τους τελευταίους δύο αιώνες. Δεν είναι θεμιτός ο διαχωρισμός μεταξύ διαδικασίας και ουσίας. Το ουσιαστικότερο πράγμα είναι η διαδικασία.

Και έρχομαι στο τέταρτο σημείο μου που αφορά στο ερώτημα: «μπορεί να υπάρξει μια πρωτογενής ευρωπαϊκή συντακτική διαδικασία;». Μεταξύ των ασχολουμένων θεωρητικά με το ζήτημα αυτό και μεταξύ των εκπροσώπων της λεγόμενης κοινωνίας των πολιτών, είναι γνωστό σε όλους ότι διατυπώνεται κι αυτή η άποψη. Διατυπώνεται η άποψη της θεωρίας του ευρωπαϊκού Δήμου, δηλαδή αναζητούν ορισμένοι μια διαδικασία η οποία θα είχε τα χαρακτηριστικά μιας πρωτογενούς τακτικής διαδικασίας. Θα ήταν μια γνήσια έκφραση της βούλησης των ευρωπαϊκών λαών, της πρωτογενούς συντακτικής βούλησης.

Και η πιο τυπική μορφή με την οποία θα μπορούσε να οργανωθεί η διαδικασία αυτή, είναι ένα πανευρωπαϊκό συντακτικό δημοψήφισμα. Αυτό όμως δεν είναι ένας ρεαλιστικός στόχος. Δεν είναι κάτι που συζητούν οι Κυβερνήσεις, δεν είναι κάτι που συζητούν οι ευρωπαϊκές πολιτικές δυνάμεις σοβαρά, δεν είναι κάτι που συζητούν τα εθνικά Κοινοβούλια, δεν είναι κάτι που συζητούν τα μέλη της Ευρωπαϊκής Συνέλευσης. Άρα θα ήμασταν εκτός τόπου, θα θεωρητικολογούσαμε αν αναζητούσαμε μια εκδοχή πρωτογενούς συντακτικής διαδικασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση που θα ανέτρεπε όλα τα δεδομένα, που θα διαμόρφωνε άλλον πολιτικό συσχετισμό. Άρα πηγαίνουμε ούτως ή άλλως σε μια διαδικασία η οποία είναι αρκετά συμβατική και έχουμε ένα υβρίδιο που το παρουσίασε πάρα πολύ ωραία ο κ. Γιώργος Παπαδημητρίου προηγουμένως. Ένα υβρίδιο

όμως είναι πάντα ένα ανεξέλεγκτο σώμα, το οποίο μπορεί να αναπτύξει τη δική του δυναμική.

Γι' αυτό και έχει σημασία να δούμε η Ευρωπαϊκή Συνέλευση τι βασικά πολιτικά χαρακτηριστικά έχει. Νομίζω ότι το έκδηλο χαρακτηριστικό της Ευρωπαϊκής Συνέλευσης είναι το διακυβερνητικό. Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι ότι είναι μια προ διάσκεψη διακυβερνητική, με κοινοβουλευτικά προσχήματα. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι οι εκπρόσωποι των Κυβερνήσεων ή οι εκπρόσωποι εν δυνάμει κυβερνήσεων, όπως είναι για παράδειγμα ο εκπρόσωπος της ανερχόμενης γερμανικής αντιπολίτευσης, έχουν βαρύνοντα λόγο σε σχέση με τους απλούστερους εκπροσώπους των εθνικών Κοινοβουλίων ή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η εξ αντιδιαστολής υποβάθμιση του θεσμικού ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η λειτουργία της "Convassation" -είτε το ξέρουμε είτε όχι- μειώνει το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και μας θέτει αντιμέτωπους με τη θεσμική του θέση μέσα σ' ένα άλλο σύστημα οργάνωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μέλλον. Άρα, έχοντας ως δεδομένα αυτά τα χαρακτηριστικά της Συνέλευσης, αλλά και το δυναμισμό που υποκρύπτει, μπορούμε να αποδεχτούμε την τυπολογία που εισηγήθηκε προηγουμένως ο Γιώργος, μόνο που οι φάσεις της διαδικασίας αυτής δεν είναι δύο, είναι σαφέστατα τρεις. Υπάρχει μια προπαρασκευαστική φάση που έχει τη δική της δυναμική, αλλά υπάρχει και η δυναμική της δυναμικής, δηλαδή το "presidium" και τελικά οι συντάκτες του σχεδίου είναι αυτοί που θα καθορίσουν την ημερήσια διάταξη.

Όποιος έχει την εξουσία της γραφής έχει και την εξουσία του πολιτικού λόγου τελικά. Όποιος αναλάβει να κάνει το σχέδιο θα υπαγορευτεί και θα κανοναρχήσει στη συζήτηση. Και γι' αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία η λειτουργία του Προεδρείου της Συνέλευσης. Η προπαρασκευαστική αυτή φάση έχει μια ιδεολογική και συμβολή ισχύ πολύ μεγάλη διότι θέλει πολιτικό κόστος στη δεύτερη φάση, που είναι η φάση της κλασικής διακυβερνητικής διάσκεψης να αποφασίσει αποκλίσεις από το προτεινόμενο σχέδιο.

Και υπάρχει η τρίτη φάση η οποία είναι κλασικά διακυβερνητική. Είναι η κύρωση από τα κράτη μέλη κατά τις συνταγματικές διαδικασίες. Άρα δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι αυτοί που μιλούν για μια ευρωπαϊκή συνταγματική συνθήκη και αρνούνται τη χρήση του όρου Σύνταγμα ή εμφανίζονται επιφυλακτικοί, ακριβολογούν. Ακριβολογούν, αλλά δεν έχουν ίσως την αίσθηση της πολιτικής και συμβολής δυναμικής, που έχουν αυτοί που χρησιμοποιούν τον όρο Σύνταγμα. Δεν τον χρησιμοποιούν τυχαία. Τον χρησιμοποιούν για λόγους πολιτισμού συμβολισμού και άρα πολιτικής νομιμοποίησης.

Είναι μια πολιτική, ιδεολογική και συμβολική επιλογή το να χρησιμοποιείς τον όρο Σύνταγμα. Είναι μια εξίσου σημαντική επιλογή να χρησιμοποιείς συνταγματόμορφες διαδικασίες και τέτοια είναι και η διαδικασία της “Convassion”. Για μία ήπειρο που προσδιορίζεται ιδεολογικά και τυπολογικά, από τη Γαλλική Επανάσταση στην οποία ανάγεται η ίδια η διάκριση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς, η χρήση του “Convassion” κάτι σημαίνει. Παραπέμπει στα βασικά κεφάλαια της συνταγματικής ιστορίας της Γαλλίας και άρα σε κάποια φάση της Γαλλικής Επανάστασης. Όλα αυτά κρύβουν κάποιους συμβολισμούς μέσα τους. Δεν είναι τυχαίες επιλογές.

Μπορεί να μας φαίνεται δευτερεύον το ζήτημα αυτό, αλλά νομίζω ότι έχει πολύ μεγάλη πολιτική σημασία. Άρα αυτό που θα παραχθεί θα είναι βεβαίως μια συνθήκη, η οποία θα μπορούσε να ονομαστεί συνταγματική. Αλλά η διαφορά ανάμεσα σε μια ευρωπαϊκή συνταγματική συνθήκη κι ένα Σύνταγμα που θα μπορούσε να ονομαστεί, όπως έχω προτείνει εγώ, «διακυβερνητικό Σύνταγμα», γιατί περί αυτού πρόκειται, είναι μια διαφορά ορολογική, συμβολική, ιδεολογική και τελικά πολιτική, πάρα πολύ μεγάλη.

Και μόνο ότι θα επιλεγεί η μορφή Σύνταγμα και θα υπάρχει ένα κείμενο, ένα ντοκουμέντο πολιτικό μορφολογικά συνταγματικό, έχει πολύ μεγάλη σημασία. Πρώτον διότι υπάρχει άλλη οικονομία λόγου, άλλη εσωτερική οικονομία των διατάξεων, υπαγωγή σε άλλες ερμηνευτικές μεθόδους και φυσικά γιατί ανατρέπονται όλα τα βασικά εννοιολογικά ζεύγη, που

κυριαρχούν στο ευρωπαϊκό θεσμικό κεκτημένο.

Ποια είναι τα ζεύγη αυτά; Η διάκριση μεταξύ πρωτογενούς και παραγώγου δικαίου θα υποταχθεί στη διάκριση μεταξύ Συντάγματος και κοινού δικαίου. Η διάκριση μεταξύ διακυβερνητικής και κοινοτικής μεθόδου θα πρέπει να βολευτεί στη διάκριση μεταξύ αναθεωρητικής και κοινής νομοθετικής διαδικασίας. Το τεκμήριο αρμοδιότητας και η αρχή της επικουρικότητας θα πρέπει να αντιμετωπιστεί μέσα στα συμφραζόμενα μιας συνταγματικής ερμηνείας και όχι μιας ερμηνείας του κοινού δικαίου και πρέπει να δει κανείς τι επίπτωση θα έχει αυτό. Έχει πολύ μεγάλη σημασία εάν η τεράστια ύλη του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου πάψει να είναι η ύλη του πρωτογενούς, που το διαχειρίζεται διακυβερνητικά τελικά η Ευρωπαϊκή Ένωση και μεταταγεί σε μια άλλη κατηγορία, σε ένα άλλο επίπεδο. Αν θα μείνουν ως συντακτικά θέματα αυτά που η Συνθήκη της Νίκαιας κατέγραψε ως θέματα συνταγματικού ενδιαφέροντος. Αυτές όλες οι νέες τυπολογίες έχουν μια πολιτική και ιδεολογική επιρροή τεράστια και εν πάση περιπτώσει θέτουν τα ζητήματα με άλλους όρους. Και -θέτοντάς τα- πιέζουν τις ευρωπαϊκές πολιτικές δυνάμεις, τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης κ.ο.κ.

Μια άλλη πολύσημαντική μεταβολή είναι οι ρόλοι των δικαστικών οργάνων. Αν ένα μόρφωμα έχει Σύνταγμα έχει και έλεγχο συνταγματικότητας. Έλεγχος συνταγματικότητας σημαίνει άλλη κατανομή βάρους μεταξύ πολιτικών και μη πολιτικών οργάνων. Αυτό προσκρούει σε μία πολύ καλά επεξεργασμένη αυτοδέσμευση, αυτοπεριορισμό των ευρωπαϊκών δικαστικών οργάνων, που επιδεικνύουν έναν αυτοπεριορισμό πολύ μεγαλύτερο από τα εθνικά συνταγματικά δικαστήρια ή τα εθνικά ανώτατα δικαστήρια. Σωρεία προβλημάτων τα οποία σιγά – σιγά θα κληθούν να αντιμετωπίσουν και τα θεσμικά όργανα και οι ευρωπαϊκές πολιτικές δυνάμεις.

Άρα για να μην σας κουράζω, όλα αυτά, αναγορεύουν το ευρωπαϊκό Σύνταγμα σε έναν βασικό μηχανισμό πολιτικής νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δηλαδή καλούν την Ευρωπαϊκή Ένωση να αντιμετωπίσει τα ελλείμματά της. Ποια ελλείμματα; Όχι τα ελλείμματα τα θεσμικά, τα κλασικά, τα δημοκρατικά, τι ρόλο παίζει το Κοινοβούλιο,

τι ρόλο παίζει η Επιτροπή, πώς αναδεικνύεται ο Πρόεδρος της Επιτροπής. Αυτά είναι απλά πράγματα. Τα βασικά ελλείμματα δεν είναι αυτά.

Τα βασικά ελλείμματα είναι πρώτον το έλλειμμα στο ιδεολογικό φάσμα, το οποίο γίνεται ακόμη πιο έντονο τώρα με φαινόμενα τύπου Λεπέν και δεύτερον το πολιτικό έλλειμμα που προκύπτει επειδή στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν υπάρχει μία σαφής σχέση μεταξύ κυβερνητικής πλειοψηφίας και αντιπολιτευόμενης μειοψηφίας. Δεν αποτυπώνεται πουθενά η σχέση αυτή, ούτε στο Κοινοβούλιο ούτε καν στη διαδικασία εκλογής του Προέδρου του οργάνου, ούτε στο Συμβούλιο, ούτε φυσικά στην Επιτροπή. Διότι δεν αποτυπώνεται στα πολιτικά διακυβεύματα. Τα πολιτικά διακυβεύματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν τίθενται με όρους «πλειοψηφία», «μειοψηφία», «κυβερνώσα πλειοψηφία», «αντιπολιτευόμενη μειοψηφία».

Δηλαδή η συζήτηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα μάς φέρνει αντιμέτωπους με το ερώτημα «ποιος διαμορφώνει την ημερήσια διάταξη των θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης;» Ποιος την υπαγορεύει; Η αδράνεια; Τα διάφορα λόμπι; Η ευρωπαϊκή βιομηχανία; Ποιος; Η Επιτροπή; Σε ποιο επίπεδο; Η Προεδρία; Πότε προλαβαίνει; Κανείς δεν ξέρει, σας διαβεβαιώ. Έχω διατελέσει μέλος πολλών Συμβουλίων Υπουργών, πολλών κατηγοριών, εννοώ, επί πολλά χρόνια. Κανείς δεν ξέρει με ευκρίνεια πως διαμορφώνεται η ημερήσια διάταξη της ευρωπαϊκής συζήτησης. Έχω ξαναπεί ότι είναι πολύ μεγάλο ζήτημα ευρωπαϊκής ευαισθησίας το να αποδεχόμαστε οι εκάστοτε Υπουργοί την προηγούμενη κάθε κρίσιμου Συμβουλίου, να συνεδριάζουμε με αδιευκρίνιστους εκπροσώπους αδιευκρινίστων ομάδων πιέσεως της ευρωπαϊκής αγοράς.

Πως θα σας φαινόταν αν την προηγούμενη μιας συνεδρίασης του Υπουργικού Συμβουλίου γινόταν αυτό μόνο με μια κατηγορία εκπροσώπων της αγοράς ή της κοινής γνώμης. Κι όμως αυτό γίνεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Υπάρχει ουσιαστικά ένα μεγάλο ερώτημα που λέγεται «πολιτικό και ιδεολογικό έλλειμμα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο τίθεται επί τάπητος με τη συζήτηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα.

Συνοψίζω τα όσα σας είπα σε επτά θέσεις.

Θέση πρώτη: Η συζήτηση για το λεγόμενο ευρωπαϊκό Σύνταγμα συμπεκνώνει όλον τον προβληματισμό για τη φύση και την προοπτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη σχέση μεταξύ Ένωσης και κρατών – μελών.

Θέση δεύτερη: Η συζήτηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα φέρνει την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα κράτη – μέλη και τις ευρωπαϊκές πολιτικές δυνάμεις αντιμέτωπες με τα θεμελιώδη ζητήματα της θεσμικής και πολιτικής φύσης αφ' ενός μεν της Ένωσης, αφ' ετέρου δε του εθνικού κράτους. Πρώτο από αυτά είναι το ζήτημα της κυριαρχίας στο μέτρο που η έννοια αυτή εξακολουθεί να παίζει σήμερα κάποιο ρόλο. Μπορεί να παίζει ρόλο για τη νομισματική πολιτική, μπορεί να παίζει ρόλο για τη διαχείριση κρίσεων από φυσικές καταστροφές, μπορεί να παίζει ρόλο για τη διαπραγμάτευση με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Αλλά πάντως κάποιο ρόλο παίζει.

Θέση τρίτη: Η συζήτηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα αναδεικνύει την έντονη επικαιρότητα του συνταγματικού φαινομένου, όπου φαίνεται να διανύει μια νέα νεότητα, αποσυνδεδεμένη από τα φαινόμενα του εθνικού κράτους και της κρατικής κυριαρχίας. Η τάση διεθνοποίησης του Συντάγματος και η συνταγματοποίηση του διεθνούς δικαίου, φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία για το θεσμικό μέλλον της Ευρώπης.

Θέση τέταρτη: Είναι προφανές ότι το λεγόμενο ευρωπαϊκό Σύνταγμα δεν θα είναι προϊόν μιας πρωτογενούς συντακτικής εξουσίας, αλλά μιας σύνθετης και πολυεπίπεδης διαδικασίας. Η αρχική φάση διεξάγεται τώρα στην Ευρωπαϊκή Συνέλευση, η δεύτερη φάση θα είναι κλασικά διακυβερνητική, ενώ η τρίτη και τελευταία θα εξελιχθεί και πάλι στο επίπεδο των κρατών – μελών, εφόσον απαιτείται κύρωση και επικύρωση κατά τις συνταγματικές προβλέψεις κάθε κράτους – μέλους. Το ευρωπαϊκό Σύνταγμα ή ευρωπαϊκή συνταγματική συνθήκη, όπως ακριβέστερα περιγράφεται το φαινόμενο αυτό, θα είναι σε κάθε περίπτωση ένα διακυβερνητικό Σύνταγμα. Ας μην μας σοκάρει η μη ανταπόκριση στην κλασική τυπολογία της θεωρίας του συνταγματικού δικαίου, νέα φαινόμενα, νέες έννοιες.

Θέση Πέμπτη: Ακόμη κι έτσι οι νομικές και οι πολιτικές επιπτώσεις θα είναι εξαιρετικά σοβαρές και το βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση πάρα πολύ μεγάλο, ακόμη κι αν δεν έχει απαντηθεί κανένα ερώτημα και εισαχθεί μόνο η μορφή ευρωπαϊκό Σύνταγμα.

Θέση έκτη: Και μόνο η χρήση της μορφής Σύνταγμα μεταβάλλει ριζικά τη σχέση μεταξύ πρωτογενούς και παραγώγου δικαίου, τη σχέση μεταξύ διακυβερνητικής και κοινοτικής μεθόδου και το περιεχόμενο της αρχής της επικουρικότητας. Όλα αυτά καλούνται να υποταχθούν στη σχέση μεταξύ συνταγματικού και κοινοτικού δικαίου, στη σχέση συντακτικής και νομοθετικής εξουσίας και στους ειδικούς κανόνες ερμηνείας του συνταγματικού κειμένου. Η μεθοδολογική και συμβολική μεταβολή είναι τεράστια.

Θέση έβδομη: Ακόμη σημαντικότερη από όλα αυτά είναι η πολιτική σημασία της εξέλιξης αυτής, που θα αναδείξει έντονα τα μεγάλα θεσμικά, πολιτικά, γεωπολιτικά και ιδεολογικά ελλείμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον όλα αυτά τα ελλείμματα αφορούν τελικά τον τρόπο συγκρότησης, άσκησης και νομιμοποίησης της εξουσίας στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.